

Bevindingen "Weet wat je kan"

In dit document worden kort en bondig de onderzoeksopzet, de bevindingen en de conclusies gedeeld uit het onderzoek "Weet wat je kan." Dit onderzoek maakt deel uit van het landelijk Programma Sociaal Domein.

Inhoud

Bevindingen "Weet wat je kan"	1
Inleiding	2
Aanleiding	2
Definitie van de doelgroep	2
Onderzoeksopzet	2
Bevindingen	3
Omschrijving van mensen met een licht verstandelijke beperking (Ivb)	3
Herkenning van mensen met een licht verstandelijke beperking (Ivb)	3
Afstemming van overdrachtsmomenten	4
Terugval in (zware) problematiek	4
Mobiliteit in de keten van (arbeidsmatige) dagbesteding naar werk	5
Over indiceren	5
Afstemming onderwijs en arbeidsmarkt	6
Conclusie	7

Inleiding

Aanleiding

Eind 2014 verscheen de rapportage 'Zorg beter begrepen' van het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP). Het rapport zoekt naar verklaringen voor de groeiende vraag naar zorg voor mensen met een verstandelijke beperking. Na een aanvullende verkenning in de regio Drechtsteden, heeft de gemeente Zwijndrecht mensen met een licht verstandelijke beperking (lvb) als thema benoemd binnen het Programma Sociaal Domein gemeente Zwijndrecht 2017-2018. Onder de noemer 'Weet wat je kan' zijn binnen dit thema als vraagstukken benoemd:

- Hoe herkennen we de doelgroep (mensen met een lvb)?;
- Hoe gaan we om met het deel van de doelgroep, waarvoor we al te laat zijn?;
- Hoe kunnen we lvb'ers écht ondersteunen en mee laten doen?

De aanpak resulteerde in een convenant met de ministeries van Volksgezondheid Welzijn en Sport (VWS) en Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW), als onderdeel van het landelijk programma Sociaal Domein. In dit programma staat 'de lerende praktijk' centraal. Dit traject beoogt bij te dragen aan een landelijke integrale aanpak om professionals nog meer van waarde te laten zijn voor mensen in een kwetsbare positie. Gemeenten, departementen en partners werken samen met professionals en de doelgroep aan knelpunten, oplossingen en kansen. De resultaten worden door middel van het landelijke Programma Sociaal Domein gedeeld met andere gemeenten, zodat er breed van geleerd en geprofiteerd van kan worden.

Definitie van de doelgroep

Uit onderzoek ('Zorg beter begrepen' van het SCP), blijkt dat in Nederland circa 2,2 miljoen mensen een IQ tussen de 70 en 85 hebben. Volgens schattingen ondervinden in deze groep 1,4 miljoen mensen problemen bij het zichzelf handhaven in de samenleving. De Ministeries van SZW en VWS en gemeenten duiden deze doelgroep aan als mensen met een lvb. Het SCP en 'de psychologie' bakenen mensen met een lvb daarentegen af binnen de IQ-waarden 50 tot 70. Zij duiden de groep met een IQ tussen de 70 en 85 aan als zwakbegaafd. In de praktijk (gesprekken) zorgt dit voor de nodige verwarring.

De vraag is echter in hoeverre IQ-waarden in dit thema echt belangrijk zijn. De belangrijkste constatering is, dat we een grote groep mensen omschrijven met de potentie om zelfredzaam te zijn, maar die onder bepaalde omstandigheden ook in de problemen kunnen komen. Binnen het thema 'Weet wat je kan' richten we ons daarom op de volgende omschrijving van mensen met een lvb:

Mensen met beperkte(re) cognitieve vermogens, die én de potentie hebben om zelfredzaam te zijn (al dan niet met ondersteuning) én waarbij tegelijkertijd de mogelijkheid bestaat dat ze zich niet zelfstandig kunnen handhaven in de samenleving en mogelijk een (onevenredig) groot beroep doen op (gemeentelijke) voorzieningen.

Onderzoeksopzet

Er zijn semigestructureerde gesprekken gevoerd met professionals, mensen met een lvb en het netwerk van mensen met een lvb. Deze gesprekken zijn voornamelijk gevoerd met mensen uit het domein werk (in relatie met armoede/schulden), maar daarmee zijn tegelijkertijd andere domeinen zoals wonen en zorg en 18-/18+ geraakt. Uiteindelijk zijn er circa 40 interviews gehouden.

De interviews waren semigestructureerd van aard, dat betekent dat er is gewerkt met een format met topics die werd gebruikt als gespreksleiddraad. Hierdoor bleef er voldoende ruimte voor aanvullende vragen en kon er tegelijkertijd wel een vergelijking worden gemaakt tussen de verschillende interviews. Daarnaast zijn er nog twee gezamenlijke groepsessies georganiseerd met de geïnterviewde professionals om de bevindingen uit het onderzoek met hen te verifiëren.

Bevindingen

Omschrijving van mensen met een licht verstandelijke beperking (lvb)

Respondenten in het onderzoek beschrijven mensen met een licht verstandelijke beperking (lvb) als een groep mensen met beperkte cognitieve vermogens, waarbij de zelfredzaamheid in negatieve zin wordt beïnvloed door verschillende factoren. Deze verschillende factoren zijn samen te vatten in de volgende punten:

- Mensen met een lvb kunnen vaak de gevolgen van hun gedrag niet overzien. De oorzaak en gevolg relatie is erg lastig voor hun;
- Mensen met een lvb reageren vaak emotioneel in plaats van rationeel en zijn vaak kwetsbaar wat betreft relaties. Op het moment dat zij bepaalde dingen niet begrijpen kunnen ze daardoor al snel emotioneel reageren;
- Mensen met een lvb hebben vaak relatief kleine problemen die in hun hoofd al snel groot worden, hierdoor kunnen zij van kleine problemen al volledig in paniek raken en het niet meer overzien;
- Mensen met een lvb zijn soms de taal niet machtig, dit weten ze tegelijkertijd goed te verbergen doordat ze verbaal erg sterk zijn. Ze geven het dan aan te begrijpen, terwijl dit vaak niet het geval is;
- Het gaat bij mensen met een lvb vaker mis op het moment dat zij uit sociaal zwakke milieus komen, hierdoor krijgen ze niet het goede voorbeeld mee vanuit huis;
- Bij mensen met een lvb ontbreekt het vaak aan goed zelfinzicht, hierdoor overschatten zij zichzelf. Ze vinden daardoor extra ondersteuning vaak niet nodig, totdat er problemen ontstaan;
- Mensen met een lvb kunnen ook veel kwaliteiten hebben, deze worden echter ondergesneeuwd door een negatieve blik en zelfbeeld;
- Mensen met een lvb vinden het erg lastig om te plannen. Een simpele doorverwijzing naar andere instanties is daardoor niet voldoende. Deze mensen vinden het lastig om dan door te pakken.

Herkenning van mensen met een licht verstandelijke beperking (lvb)

De respondenten geven geen eenduidig antwoord op de vraag of ze het belangrijk vinden om mensen met licht verstandelijke beperking (lvb) te herkennen. Iets meer dan de helft van de respondenten geeft aan het belangrijk te vinden om mensen met een lvb te herkennen. Ongeveer 1 van de 3 respondenten geeft aan lvb daadwerkelijk in de praktijk te kunnen herkennen, dit terwijl slechts 1 van de 5 aangeeft een training te hebben gevolgd.

Respondenten - die herkenning van mensen met een lvb belangrijk vinden - zijn van mening, dat het hen in staat stelt om beter te kunnen helpen. Het maakt hen bewuster van degenen, die tegenover hun zit, waardoor zij deze mensen op een passende manier kunnen bejegenen. Daarnaast stelt het hen in staat om beter onderscheid te maken tussen 'niet-willers' en 'niet-kunners'. Hiermee wordt voorkomen, dat mensen ten onrechte voor 'niet-willers' worden aangezien. Respondenten geven aan mensen met een lvb in de meeste gevallen te herkennen aan taalgebruik, houding, al dan niet bewuste of onbewuste overschatting, gering eigen initiatief en grote verschillen tussen zeggen en doen.

Respondenten – die herkenning van lvb niet-belangrijk vinden – zijn van mening dat de mogelijkheden en behoeften van mensen centraal dienen te staan en uiteindelijk moet leiden tot maatwerk. Zij vinden mensen met een lvb geen doelgroep, maar een substantieel deel van de

bevolking, die ook nog eens heel divers is. Een prototype van een mens met een lvb bestaat niet, waarbij het risico van stigmatisering met het label lvb wordt benadrukt.

Alle respondenten geven aan rekening te (willen) houden met de behoeften en mogelijkheden van de mens, maar niet over specifieke producten en/of diensten te beschikken om aan te kunnen bieden aan mensen met een lvb. Respondenten die herkenning van een lvb belangrijk vinden, wijzen op specifieke gesprekstechnieken die zij inzetten in de begeleiding. Opvallend is wel, dat ook de respondenten die herkenning niet belangrijk vinden, op dezelfde aspecten wijzen. Daarbij geven zij de volgende aspecten aan met betrekking tot de begeleiding:

- Allereerst is het belangrijk oprechte aandacht te hebben voor de persoon die voor je zit. Behandel ze met respect en waardering, op deze wijze bouw je een vertrouwensband op met de persoon in kwestie en ben je beter in staat hem of haar goed te helpen;
- Vervolgens rekening houden met het niveau van de persoon in kwestie. Het is belangrijk dat je eenvoudig communiceert en schakelt zodat de persoon in kwestie je begrijpt. Respondenten wijzen daarbij op:
 - het gebruik maken van Jip-en-Janneke-taal (eenvoudig taalgebruik) en het laten herhalen van dingen die gezegd zijn door de persoon in kwestie;
 - Betrek de mensen zelf bij hun eigen problematiek en de oplossingen hiervoor.

Afstemming van overdrachtsmomenten

Vaak hebben mensen met een lvb meerdere problemen. Alle respondenten vinden een samenhangende aanpak (ondersteuning) noodzakelijk om deze problemen op te lossen, waarbij rekening moet worden gehouden met de volgorde van de dingen. Alle respondenten (professionals) zijn echter specialist op één schakel in de keten. Het beleid in één keten is echter niet integraal. Niemand is het geheel. Doorverwijzen is altijd vervelend, maar niet onoverkomelijk. In het geval van mensen met een lvb stagneert echter dan de hulp als schakels niet perfect aansluiten.

Respondenten proberen het op verschillende manieren op te lossen. Zo brengen zij bijvoorbeeld heel grondig het netwerk van deze mensen in beeld of voeren zij - vanuit hun betrokkenheid - ook taken uit, die eigenlijk niet tot hun functie horen. Vaak is toch een doorverwijzing nodig, omdat de problematiek veelal een samenhang kent en een professional in een specifieke schakel een specialisme heeft. Aangegeven wordt een regiefunctie te missen, omdat het juist tijdens deze overdrachtsmomenten vaak misgaat.

Respondenten geven aan, dat het voor een effectieve inzet van specialistische hulp en ondersteuning essentieel is om de thuissituatie te stabiliseren. Ook hier is de volgorde van de dingen belangrijk. Alle respondenten wijzen erop, dat de problematiek - die zij met hun specialisme trachten op te lossen - vaak een gevolg is van een onderliggend probleem dat eerst moet worden opgepakt.

Terugval in (zware) problematiek

Respondenten geven aan, dat mensen met een lvb vaak pas in beeld komen in het geval van relatief zware problematiek. Ook wijzen zij erop, dat deze mensen - nadat de problematiek is opgelost - , vaak opnieuw te maken krijgen met dezelfde of nieuwe problematiek. Alle respondenten delen de behoefte om dit te willen voorkomen en benadrukken het belang van een laagdrempelige toegang om zo continuïteit in de ontmoetingen te organiseren (vertrouwen). Mensen met een lvb zijn immers nadat de problematiek opgelost weer volledig uit beeld. Een langdurige vorm van ondersteuning is dan noodzakelijk, die afhankelijk van de behoefte kan worden op- en afgeschaald. Deze voorziening blijkt echter in het huidige systeem niet te bestaan.

Mobiliteit in de keten van (arbeidsmatige) dagbesteding naar werk

Gunstige economische ontwikkelingen en de veranderende arbeidsmarkt hebben gezorgd voor tekorten op arbeidsmarkt, waardoor alle mensen met een kleine afstand tot de arbeidsmarkt inmiddels zijn uitgestroomd. In combinatie met de decentralisaties zorgde het voor een verandering in de doelgroep van de Sociale Dienst Drechtsteden (SDD). Respondenten zien in deze groep mensen meer 'niet-kunners', dan 'niet-willers'. Tegelijkertijd stelt de arbeidsmarkt hogere eisen, waardoor deze 'nieuwe' groep niet echt mee kan komen en langduriger (permanent) ondersteuning nodig heeft. Alle respondenten vinden een andere aanpak voor deze groep in de bemiddeling naar werk belangrijk.

Respondenten vinden ook, dat de afgegeven indicatie of route die een indicerende instantie (SDD, UWV) met een cliënt voor ogen heeft (van dagbesteding tot betaald werk) niet altijd past bij de kwaliteiten en competenties van de persoon. Sommige respondenten geven aan, dat sommige mensen zelfstandig wonen, maar eigenlijk in een beschermd wonen voorziening thuishoren. Ook zijn er respondenten, die vinden met een WMO-indicatie dagbesteding prima geschikt zouden zijn voor regulier werk. Het label dat iemand initieel krijgt, is volgens alle respondenten bepalend op welke wijze - in het vervolg van de keten - door professionals naar iemand blijft worden gekeken.

Alle respondenten zijn het erover eens, dat men in de keten niet altijd gericht is op ontwikkeling of het op- en afschalen aan de hand van de behoeften en mogelijkheden van de cliënt. Volgens de respondenten zijn hiervoor verschillende oorzaken aan te wijzen. Wanneer partijen actief zijn in het zorgdomein (dagbesteding, begeleid wonen) hoort daar vaak een cultuur van 'zorgen' bij gericht op stabiliteit, waarin iemand echter niet wordt uitgedaagd. Omgekeerd worden voorbeelden genoemd van mensen die bemiddeld worden naar werk, maar eigenlijk in de dagbesteding zouden moeten worden geplaatst. Andere genoemde oorzaken zijn het stigma van het label dat iemand initieel krijgt en de complexiteit van het op- en afschalen, dat telkens om een nieuwe indicatie vraagt. Daarnaast vermelden respondenten de perverse prikkels in het systeem, die er voor zorgen, dat uitvoerende organisaties (financieel) belang hebben bij het vasthouden van cliënten.

Niet eenduidig zijn de respondenten over de vraag of de arbeidsmarkt kansen biedt. Sommigen geven aan, dat aanwezige instelling en motivatie belangrijker zijn dan cognitieve vaardigheden. Andere respondenten wijzen op de gretigheid van bedrijven op het binnenhalen van loonkostensubsidies, die samenhangen met in dienst nemen van iemand met een indicatie vanuit het UWV of de SDD. Respondenten werkzaam in het werkdeel van de keten wijzen er veelvuldig op, dat het hebben van werk essentieel is voor eigenwaarde en zelfvertrouwen. Volgens hen is het daarmee ook een katalysator voor het oplossen van problematiek. Aan de zorgkant wijzen de respondenten erop, dat het centraal zetten van werk juist kan leiden tot overvraging en bijbehorende problematiek.

Over indiceren

Respondenten aan de uitvoerende kant van de keten geven aan dat mensen met verschillende indicaties (beschut werk, participatieplek, doelgroepenregister/banenafspraken) in de praktijk 'hetzelfde werk' zouden kunnen doen. Zij constateren, dat de indicatie niet geheel afhankelijk is van de aard van de beperking, maar ook van de toegangspoort die initieel wordt gekozen. Mensen kunnen in het huidige systeem in aanmerking komen voor meerdere indicaties. Overlap ontstaat onder andere tussen mensen met een indicatie beschut werk, een participatieplek en de (arbeidsmatige) dagbesteding. De indicaties hebben een verschillende kostprijs per traject. Respondenten beschrijven dit omdat de gevolgen van het toegekende indicatie groot kunnen zijn voor onder andere het inkomen en de begeleiding en ondersteuning van mensen met een lvb. De uitvoerende respondenten ervaren de verschillen in financieringsstromen (soms) als ingewikkeld.

Afstemming onderwijs en arbeidsmarkt.

Respondenten vinden, dat mensen met een lvb baat hebben bij gestructureerd onderwijs met een directe koppeling aan werk. Er wordt gewezen op trajecten, waarbij een vak kan worden geleerd in de praktijk bij een bedrijf waar men uiteindelijk ook gaat werken. Mensen met een lvb zouden er baat bij hebben om na uitstroom uit school langer en intensiever ondersteuning te krijgen. Wat opvalt is, dat dergelijke ondersteuning in het PRO-VSO in principe al geregeld is met de nazorgplicht van twee jaar. In de praktijk blijkt deze nazorgplicht echter niet intensief genoeg. Respondenten wijzen er tegelijkertijd op, dat er ook mensen met een lvb uitstromen op de verschillende niveaus van het MBO. Hier is deze nazorgplicht niet aanwezig.

Conclusie

Een aantal van deze bevindingen ligt met name buiten de invloedssfeer van gemeente Zwijndrecht. Voor het thema "Weet wat je Kan" is het daardoor relevant om te kijken naar welke bevindingen in de eigen invloedssfeer liggen. De volgende hoofdlijnen kunnen direct worden herleid naar de lokale (en regionale) uitvoeringspraktijk:

1. Tegenwoordig wordt van iedereen verwacht dat zij meedoen in de (participatie)samenleving, maar veel mensen kunnen dit niet zonder ondersteuning. In de praktijk blijken veel mensen (voortdurend) problemen te ondervinden in hun zelfredzaamheid. In onze dienstverlening ontbreekt een preventieve voorziening gericht op langdurige lichte ondersteuning van deze mensen ter voorkoming van zware problematiek. In het huidige systeem is ondersteuning slechts beschikbaar voor het oplossen van zware problematiek en na het oplossen ervan niet langer beschikbaar.
2. Onze dienstverlening is vaak slecht toegankelijk voor kwetsbare doelgroepen, waaronder mensen met een licht verstandelijke beperking. Er wordt te veel uitgegaan van zelfredzaamheid. Onze gebrekkige communicatie zorgt, dat de aangeboden dienstverlening slecht begrepen wordt. Dit komt voor bij zowel schriftelijke als mondelinge vormen van communicatie. Dat kan zorgen voor veel problemen met betrekking tot de verwachting van professionals ten opzichte van zijn cliënt. Deze mensen worden dan snel bestempeld als 'niet willer', terwijl dit in de meeste gevallen niet het geval is. Met name bij de overdrachtsmomenten tussen professionals en organisaties, kan dit voor veel problemen zorgen.
3. Kwaliteiten van kwetsbare mensen worden onvoldoende benut. Dit zie je terug in de gebrekkige mobiliteit in de keten van (arbeidsmatige) dagbesteding naar werk. Dat leidt er toe dat deze mensen vaak onder- of overvraagd worden.

Niet minder belangrijk zijn de bevindingen op het gebied van indiceren en de afstemming onderwijs en arbeidsmarkt. Het ligt echter veel méér buiten de lokale invloedssfeer en vraagt ook om een landelijke aanpak.